

TÜRK-İSLAM MEDENİYETİNDE
VAKIF MÜESSESESİ: BAYBURT ÖRNEĞİ
THE TRUST INSTITUTION IN TURKISH-ISLAMIC
CIVILIZATION: BAYBURT EXAMPLE

ABDURRAHMAN OKUYAN

[Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri ABD.
Faculty Member, PhD., Ondokuz Mayıs University Faculty of Divinity,
Department of Basic Islamic Sciences
aokuyan@omu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-9174-8302>]

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 01 Ekim/October 2018
Kabul Tarihi / Accepted: 04 Aralık/December 2018
Yayın Tarihi / Published: 24 Aralık/December 2018
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December
Yıl / Year: 2018 *Sayı – Issue:* 45 *Sayfa / Pages:* 115-149

Atıf/Cite as: Okuyan, Abdurrahman. “Türk-İslam Medeniyetinde Vakıf Müessesesi: Bayburt Örneği - The Trust Institution in Turkish-Islamic Civilization: Bayburt Example”. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi- Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity 45 (Aralık-December 2018): 115-149.
<https://doi.org/10.17120/omuifd.466209>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.
<http://dergipark.gov.tr/omuifd>

Copyright © Published by Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi – Ondokuz Mayıs University, Faculty of Divinity, Samsun, Turkey. All rights reserved.

Türk-İslam Medeniyetinde Vakıf Müessesesi: Bayburt Örneği

Öz: Müslüman toplumların sosyal ve kültürel hayatında önemli rol oynayan hayır müesseselerinin başında vakıflar gelmektedir. Toplumların inşası bağlamında vakıflar tarihin derinliklerine ışık tutmaktadır. Dinin ana kaynaklarından Kur'ân ve onun yaşayan hali Hz. Peygamber (s.a.v.), vakıf kurumunu teşvik etmiştir. “Veren el alan elden üstündür” ilkesini hayat düsturu olarak belirleyen bir medeniyete mensup olduğumuz aşikârdır. Pek çok açıdan insanî değerlerin dumura uğradığı bir dönemde “komşusu açken tok yatan bizden değildir” ilkesiyle hareket eden Müslüman toplumlar, vakıflar aracılığıyla bu hasletleri canlı tutmayı başarmıştır. Çalışmada öncelikle vakıf kavramı açıklanmaya çalışılmış, ardından tarihsel süreçte vakıf kurumu örneklerle ele alınmıştır. Ardından Bayburt özelinde Ferruḥşâd Bey Vakfı ile Bayburt Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti ve devamı niteliğinde 2013 yılında kurulan dernek ele alınarak değerlendirilmiştir. Çeşitleri, muhtevaları, faaliyet alanları açısından İslam toplumlarının vakıflara verdiği önem ve gösterdiği hassasiyet dikkat çekici örneklerle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: İslam Tarihi, İslam Medeniyeti, Vakıf, Vakfiye, Bayburt.

The Trust Institution in Turkish-Islamic Civilization: Bayburt Example

Abstract: The endowments play a leading role in the social and cultural life of Muslim societies. In the context of building societies, the endowments shed light on the depths of history. One of the main sources of the religion, the Qur'an and Prophet (pbuh) who was the living interpretation of it encouraged trust institution. It is obvious that we belong to a civilization that dictates the principle “the giving hand that is better than the hand that receives”. In many respects, at a time when humanitarian values are being deteriorated, Muslim societies that have acted in line with the principle “He is not a believer whose stomach is filled while the neighbour to his side goes hungry.”, have managed to keep these humanitarian values alive through endowments. In this study, firstly the concept of endowment was tried to be explained, and then the trust institution was discussed with examples in the historical process. After that, the Ferruḥşâd Bey Endowment, the Bayburt Muslim Language Association and a follow-up fraternity of the aforesaid association which was founded in 2013 specific to Bayburt were handled. The importance placed and sensitivity displaced on foundations in Islamic societies with regard to their types, contents and fields of activity have been tried to be demonstrated with the remarkable examples.

Keywords: Islamic History, Islamic Civilization, Endowment, Foundation Certificate-Charter, Bayburt.

Giriş

Her medeniyet kendisini var eden ve ayakta tutan birtakım dinamiklere sahiptir. Bu dinamikler o medeniyetin gelişmesi, güçlenmesi ve ilerlemesinde oldukça etkin rol oynarlar. İslâm'ın doğuşu, gelişmesi ve yayılmasıyla birlikte bir İslâm medeniyeti doğmuştur. İslâm medeniyetini var eden ve onu şekillendiren dinî, tarihî, kültürel veya sosyal birtakım kurumlardan söz etmek mümkündür. Bu kurumların en önemlilerinden birisi kuşkusuz vakıf müessesesidir. Vakıfların işlevselliği, yaygınlığı ve İslâm medeniyetinde oynadıkları role bakıldığında kimi değerlendirmelere göre İslâm medeniyeti aynı zamanda bir vakıf medeniyeti olarak da nitelendirilmiştir.¹

İslâm tarihine bakıldığında vakıfların tarihinin oldukça eskilere dayandığını, hatta İslâm'ın ilk yıllarından itibaren kurumsal olmasa da işlevsel olarak birtakım vakıfların bulunduğunu söylemek mümkündür. Vakıfları besleyen ve onu ayakta tutan en önemli muharrik unsurlardan birisi, kuşkusuz İslâm'ın paylaşımcı ve muhtaçlara yardım etmeyi öngören öğretisidir. Aynı zamanda birer sivil toplum kuruluşu olan vakıflar birçok alanda önemli hizmetler görmüşlerdir. Bu açıdan bakıldığında Batı'da 150-200 yıllık tarihi geçmiş olan sivil toplum kuruluşlarının yanında İslâm kültür ve medeniyetinin ne derece köklü bir geçmişe sahip olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. İslâm'ın ilk yıllarından itibaren var olan vakıflar Emevîler, Abbâsîler, Selçuklular ve diğer Türk-İslâm devletleri dönemlerinde giderek gelişmiş, yaygınlaşmış ve müesses bir hal almıştır. Böylece İslâm dünyası adeta bir vakıf medeniyeti niteliği kazanmıştır.

¹ Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 475-479; Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 479-486; Yediyıldız, "İslam'da Vakıf", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, (İstanbul: Çağ Yayınları, 1989), 14: 19-72.

Bilindiği üzere Osmanlı devleti şer'î hukuku benimsemiş ve yönetim anlayışını daha çok İslâmî esaslara göre şekillendirmiştir. Aynı zamanda kurumsal kimliğini kendisinden önceki Türk-İslâm devletlerinden almıştır. Bu bağlamda Osmanlı müesseseleri içerisinde vakıflar ayrı bir önem arz eder. Zira Osmanlı'da vakıf kurumu o kadar yaygınlaşmış ki vakıf medeniyetinin kurumları her şehrin en görkemli sembolleri olmuşlardır. Bu sayede Osmanlı medeniyeti, vakıf medeniyeti ile özdeşleşmiştir. Osmanlı'da vakıf medeniyetinin eserlerini her şehirde görmek mümkündür. Bu çalışmada bir Osmanlı şehri olan Bayburt'taki vakıflar, bu vakıfların işlevselliğini ve şehir hayatındaki önemini inceleyip gözler önüne sermeyi amaç edinmekteyiz. Böylece Türk-İslâm tarihinde önemli bir yere sahip olan vakıf müesseselerinin tarihsel geçmişi de ışık tutmayı hedeflemekteyiz.

118
OMÜİFD

Arapça bir isim olan *vakıf*, sözlükte; “durma, durdurma, hareketten alıkoyma” manalarına gelmektedir. İstilahta ise, “bir malı belirli bir gaye için alınıp-satılmaktan ebedî olarak alıkoymak, Allah yolunda sarf etmek ve gelirini kamu yararına harcamaktır.”² Vakfı yapan kişiye “vâkıf” denir.³ Hukuk kitaplarında yer alan bilgilere göre, vakfeden kişinin bağışladığı taşınır veya taşınmazın mülkiyetine ve vakıf yapma yetkisine sahip olması gerekir. Aynı zamanda hür, akli başında, ergin, malını kullanmaktan alıkonulmamış olması da gerekmektedir.⁴ Vakıflar büyük oranda ekonomik durumu iyi olan duyarlı insanlar tarafından hem Yüce Allah'ın rızasını kazanmak hem de buna bağlı olarak adının ilelebet yaşamasını sağlamak için kurulmuşlardır denilebilir.

Bir kişi, mülkiyetine sahip olduğu menkul veya gayr-ı menkul mallarının bir bölümünü veya tamamını, herhangi bir zorlama ve mecburiyet olmaksızın, sırf Allah rızası için halkın herhangi bir ihtiyacını karşılamak

² Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971) 3: 577; Günay, “Vakıf”, 475.

³ Günay, “Vakıf”, 476.

⁴ Hüseyin Hâtemî, *Önceki ve Bugünkü Türk Hukukunda Vakıf Kurma Muamelesi*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1969), 84-91.

üzere tahsis ederse bir vakıf kurmuş olur.⁵ Bu bağlamda vakıf, sahibi tarafından dini şartlara uygun olmak kaydıyla, hayırlı bir işe, hayır ve hasenata bırakılan mal veya mülktür.⁶ Bir başka ifadeyle vakıf, kişilerin kendi rızalarıyla maddi hiçbir karşılık beklemezsizin sırf insanların yararına olacak bir konuda onlara yardım etmek düşüncesinin ürünü olan bir hayır işidir.⁷ Bunun yanında duyarlı insanların herhangi bir maddi/dünyevî karşılık beklemezsizin bizzat kendi hayatlarını Allah yolunda ve insanlık uğrunda vakfettiklerini de görmekteyiz. Dolayısıyla vakıf geleneğinin özü Allah rızasına dayanmaktadır. Bu itibarla vakıf denince *ben* demeden önce *biz* diyebilmek, hayatı 'halka hizmet Hakk'a hizmet' düsturuyla anlayıp idrak edebilmek, hiç kimseyi ayırmaksızın insanlara yardım elini uzatabilmek ve hayat öğretisini bu esaslar üzerine şekillendirmek akla gelmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de *vakıf* kavramı direkt olarak yer almamakla birlikte Allah (c.c.) yolunda harcama yapmayı, fakir, muhtaç ve kimsesizlere infak ve tasaddukta bulunmayı, iyilik yapmada ve takvada yardımlaşmayı, hayır ve yararlı işlere yönelmeyi öğütleyen âyetler yer almaktadır (Bakara 2/145; Âl-i İmrân 3/104, 110, 114; Mâide 5/2; Arâf 7/157, 199; Tevbe 9/71, 112; Lokman 31/17). Bu âyetler İslâm toplumlarında vakıf kurma-yaşatma anlayışının ve uygulamasının temelini oluşturmaktadır.⁸ Kur'ân'da, "Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça gerçek iyiliğe ulaşamazsınız" (Âl-i İmrân 3/92) buyurulmaktadır. Yine mescitlerin Allah'a ait olduğunun, Allah'ın mescitlerini yine birtakım niteliklere sahip kimselelerin imar edebileceğinin bildirildiği âyetler de oldukça dikkat çekicidir (Tevbe 9/18-19; Cin 72/18).

Hız. Peygamber'in ve ashabın söz ve uygulamalarında vakıf kavramı ve kurumu için başlangıç ve dayanak teşkil eden birçok örnek vardır.

⁵ Yediyıldız, "İslam'da Vakıf", 19.

⁶ Hasan Akay, "Vakıf", *İslami Terimler Sözlüğü*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1995), 494.

⁷ Günay Kut - Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1984), 7; Mehmet Şeker, *İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, (Ankara: Dıyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987), 110.

⁸ Günay, "Vakıf", 42: 475.

Konuyla ilgili rivayetlerde vakıf anlamında daha çok *sadaka* ve *habs* kökünden kelimeler kullanılır.⁹ Aynı şekilde sadaka ve sadaka-i câriye hadisleri İslâm vakfının temellendirilmesinde ve gelişip yayılmasında büyük rol oynamıştır.¹⁰ Hz. Peygamber (s.a.v.) insanın vefatıyla amellerinin kesileceğini, bunun üç istisnasının bulunduğunu, birincisinin geride devam eden bir sadaka/sadaka-i câriye bırakması olduğunu belirtmiştir.¹¹

Tarihsel açıdan bakıldığında ilk vakfın ne zaman kurulduğuyula ilgili kesin bilgiler vermek mümkün olmamakla birlikte, tevhid inancı bağlamında ilk vakfın Hz. İbrahim (a.s.)'in Kabe'yi vakfetmesi olduğu söylenebilir.¹² Eski kavimlerde de vakıfların mevcut olduğunu görmekteyiz. İskenderiye Kütüphanesi, Kudüs havuzları ve Zemzem kuyusu bunlara örnek olarak verilebilir.¹³ İslâm'ın doğuşu ve Medine dönemiyle birlikte müesses bir yapı kazanmasıyla birlikte, Hz. Peygamber'in bazı uygulamalarının vakıf hizmetlerinin ilk örneklerini oluşturan nitelikte olduğu söylenebilir. Örneğin Hz. Peygamber ganimetlerden elde ettiği yedi adet bahçeyi fakirlere ayırmıştır. Aynı şekilde Fedek'teki araziye ailesi ve yolda kalmışlara, Hayber'deki bahçesini ise üç parçaya ayırarak iki parçasını Müslümanlara, bir parçasını da ailesine infak etmiştir.¹⁴ Hz. Peygamber'in silâhından, bir binek hayvanından ve vakfettiği arazilerden başka mal bırakmadığı rivayet edilmektedir.¹⁵ Bu nedenle Türk-İslâm tarihinde vakıfların tarihi Hz. Peygamber dönemine kadar götürülür.

Hz. Peygamber zamanında başlatılan bu uygulama Hulefâ-i Râşidîn döneminde de büyük oranda devam etmiştir. Örneğin Hz. Ebû Bekir'in

⁹ Günay, "Vakıf", 42: 476.

¹⁰ Yedi yıldız, "Vakıf", 42: 479.

¹¹ Müslim, "Vasiyyet", 14.

¹² M. Fuat Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü", *Vakıflar Dergisi* 2 (İstanbul 1974): 1-13.

¹³ Şeker, İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri, 117.

¹⁴ Kamil Miras, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, (Ankara, 1974), 8: 206-207; Buhârî, "Vesâyâ", 1; "Farzu'l-Humus", 1; Müslim, "Cihâd", 51-55; Ebû Dâvûd, "Harâc", 19.

¹⁵ Buhârî, "Vesâyâ", 1.

Mekke'deki evlerini vakfettiği rivayet edilir. Mekke'de bulunan varislerinin o malları aralarında miras olarak dağıtmadıkları bilinmektedir.¹⁶

Hz. Ömer de kendi payına düşen Hayber'deki araziye vakfetmiştir. Nitekim kendi payına düşen araziye ne şekilde değerlendirmesi gerektiğine dair Rasûlullah'a soru sorunca şu karşılığı almıştır: 'Onun aslını istediğin şekilde alıyoy ve gelirini de tasadduk et.' Bu söz üzerine Hz. Ömer de kendi payına düşen arazinin satılmaması, hibe edilmemesi, miras bırakılmaması şartıyla gelirini fakirlere, kölelere, misafirlere, akraba ve yolculara harcanmasını isteyerek vakfetmiştir.¹⁷

Aynı şekilde Hz. Osman Hayber'de İbn *Ebi'l-Hakik* diye bilinen malını, kesin olarak, aslını satılmaz, bağışlanmaz ve miras olunmaz şekilde vakfedip mütevellîliğini de oğlu Ebban'a vasiyet etmiştir.¹⁸ Keza Hz. Ali de, *Yenbu'* adındaki arazisinden kazı esnasında su çıkınca, 'bu suyu bazı yüzlerin karardığı ve bazılarının da ağardığı günde, Cenab-ı Allah yü-zümü ateşten muhafaza etsin' diyerek, sulh ve harp zamanında, fakirlere, miskinlere, Allah yolunda, yakın ve uzak yolcuya tasadduk etmiştir.¹⁹

Emevîler döneminde vakıflar çok genişledi. Emevî halifesi Velid b. Abdülmelik, Şam'daki Ümeyye Camii için ilk defa köy ve mezraları gelir getiren birer kaynak olarak vakfetmiştir.²⁰ Abbâsiler döneminde ise "Vakıflar Nezareti" adıyla bütün vakıfları kontrol eden ve onların bir düzene bağlanmasını sağlayan teşkilat kurularak bu müesseselerin kurumsallaşması adına büyük bir adım atılmıştır.²¹

¹⁶ Buhârî, "Vesâyâ", 22, 28-29; "Zekât", 49.

¹⁷ Buhârî, "Vesâyâ", 22, 28-29; Vehbe Zuhayli, "Vakıf", *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, İlmî Müşavir M. Emin Saraç. (İstanbul: Risale Yayınları, 1992), 10: 245; Ziya Kazıcı, *İslam Müesseseleri Tarihi*, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1991), 188.

¹⁸ Ali Haydar, *Tertîbu's-Sunûf fi Ahkâmî'l-Vukûf*, (İstanbul, 1340), 5.

¹⁹ Nazif Öztürk, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*, (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 129.

²⁰ Kazıcı, *İslam Müesseseleri Tarihi*, 193.

²¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1970), 10.

1. Türk-İslâm Medeniyetinde Vakıf Geleneği

Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulması ile Doğu Müslümanlarının Türk hakimiyeti altına girmesi, vakıf müessesesinin bir kat daha inkişafına sebep oldu. Selçuklu sultanları, şehzadeleri ve din adamları ile ileri gelen zenginler, vakıf kurmada birbirleri ile yarışırçasına bir anlayışın içine girmişlerdi. Selçuklulardan sonra ortaya çıkan Harzemşahlar, Atabekler, Eyyübîler, Mısır-Suriye Memlûkları ile Anadolu Selçuklu sülaleleri hâkim oldukları yerlerde mâlî güçleri nispetinde vakıflara önem verdiler.²²

Vakıf müessesesi, Büyük Selçuklu Devleti'nin 1048'de Anadolu topraklarına attığı ilk temelden günümüze kadar geçen 970 yıllık süreçte "vakfet, yaşa-yaşat" anlayışı ile gönüllerde taht kuran, "sudan toprağa", "böceklerden, göçmen kuşlara" kâinatın her zerresinde varlığını sürdüren büyük bir medeniyettir. Bu medeniyet, Osmanlı'dan çok önce başlamakla birlikte, Osmanlı döneminde zirve noktasına ulaşmıştır. Vakıflar, toplumda yer alan gelir farklılıklarının ortadan kaldırılması, fertler arasındaki gelir dağılımının dengelenmesi ve toplumun sosyal huzurunun sağlanması bakımından büyük önem arz etmektedir.

Osmanlılar kendilerinden önceki diğer İslam ya da Türk-İslam devletlerinden devraldıkları vakıf müessesesini Osmanlı devletinin her tarafına yaymışlardır. Bugün Osmanlı döneminden kalma binlerce vakıf eseri adeta tarihe tanıklık etmektedir. Kurulan vakıfların hizmet alanları incelendiğinde, yoksullardan yetim çocuklara yardım etmeye, evlenecek genç kızların çeyizlerini hazırlamaktan çocukların emzirilmesini sağlamaya, öğrencilere burs ve kalacak yer temin etmekten işsizlere iş bulmaya, cadde ve sokakların temiz tutulmasından hayvanların himayesine kadar oldukça geniş bir hizmet anlayışının olduğu görülmektedir.²³ Bu bağlamda mescidler, türbeler, ribatlar, tekkeler, medreseler, mektepler, köprüler, sulama kanalları, hastaneler, kervansaraylar, imaretler, kütüphaneler ve

²² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti*, 10.

²³ Kazıcı, "Vakıf Medeniyeti", *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*, (İstanbul 2006), 15: 172-173.

hamamlar bunlardan sadece bir kısmını oluşturmaktadır. Bu kadar çeşitte ve önemde hizmetler ifa etmiş ve etmekte olan vakıflar, sadece yoksulları koruyan, fakir ve muhtaçlara yardım eden müesseseler olarak değerlendirilmemeli, hizmet alanlarının bütün toplumu kucaklayacak nitelikte olduğu kabul edilmelidir.

Osmanlı'da devletin kurulmasından itibaren vakıf tesis etme geleneği de başlamıştır.²⁴ Orhan Bey'in Bursa'yı almasıyla o bölgede kurduğu ve 1324 Mart başlarında azatlı kölesi Tavaşi Şerafeddin'e vakfettiği büyük tekke ilk örnek olarak zikredilebilir.²⁵ O dönemde kurulan vakıflardan sonra toplumsal yaşamın değişik alanlarında hizmet veren diğer vakıflar kurulmaya başlamış ve sonrasında vakıfların hizmet alanları giderek genişlemiştir.²⁶

Orhan Gazi'den başlayarak Osmanlı padişahları, sultanları, vezirleri, emirleri ve ekonomik durumu uygun olan halk pek çok vakıf müessesesi kurmuştur. Osmanlı döneminde adlî, iktisadî veya toplumsal bütün davalar Şer'iyye mahkemelerinde görülmekteydi. Hâkimlerin görevlerinden birisi de vakıflarla ilgilenmek, vakıf binalarının kiralanması ve vakıflarla ilgili işlere nezaret etmeleriydi. İstanbul Şer'iyye mahkemelerinde tescili yapılmış vakfiyelerin toplamı 9.748 gibi oldukça yüksek bir rakamdı.²⁷ Çalışmamızın sınırlılığı açısından bu vakıflara geniş bir şekilde yer vermemiz mümkün olmamakla birlikte, dikkat çekmesi bakımından bir örnekle yetinmek istiyoruz. İki veya üç göz evi olan fakir bir İstanbul hanımefendisi olan Hâkime Hanım'ın kendi oturduğu evinin bir veya iki odasını vakfetmesi örnek olması bakımından yeterli olacaktır.²⁸

²⁴ Muhiddin Tuş, "Osmanlılarda Özel Toprak Mülkiyeti ve Vakıf Münasebeti" *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Konya 1999), 5: 191.

²⁵ Kazıcı, *İslami ve Sosyal Açıdan Vakıflar*, (İstanbul: Marifet Yayınları, 1985), 57-58.

²⁶ Mustafa Özcan Taşkesen, "Osmanlı Döneminde Sosyal Refah Sistemi Olarak Vakıflar", *İş ve Hayat Dergisi*, (Ankara 2017), 5: 62.

²⁷ İsmail Kurt, "Vakıf Müessesesi XV ve XVI. Asır Vakıfları", *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2003), 529.

²⁸ Kazıcı, *İslam Müesseseleri Tarihi*, 196.

Osmanlı toplumlarında her vakıf, ayrı bir birim halinde bir erkek ya da kadın nâzırın denetiminde mütevelliler tarafından yönetiliyordu. Son asırlarda vakıf yöneticiliği adeta meslek haline gelmiş ve zamanla merkezileşmiştir. Sadrazamlık, şeyhülislâmlık, Haremeyn vakıfları müfettişliği, Dârüssaâde ağalığı gibi makamlara bağlı vakıfların sayısı artmıştır. Devletin kadılar aracılığıyla vakıflar üzerinde genel bir denetimi vardı. Devlet belli dönemlerde denetimlerini artırmak için girişimlerde bulunmuştur. Kısmen III. Selim'in reformları sırasında, fakat daha çok II. Mahmud'un 1826'da Yeniçeri Ocağını kaldırmasının ardından hükümdarlar önemli vakıfların denetimini sağlamıştır. Bu hususta merkezî hükümetin ilk çözümü 1826 Ekim ayında Evkaf-ı Hümayun Nezâreti'ni kurmak olmuştur. Tanzimat'la birlikte vakıfların ve bunların ana mallarının idaresini düzenleyen mevzuat genişletilmiştir. Ancak devletin hangi ölçüde vakfın denetimine müdahale yetkilerini kullandığını belirlemek zordur.²⁹

124
OMÜİFD

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin vakıfların yönetimini bütünleştirmeye yönelik bir alt yapıyı yavaş yavaş yerleştirdiği söylenebilir. 1921'de kurulan Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti 3 Mart 1924'te kaldırılmış, Vakıflar idaresi Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet teşkilâtıyla bütünleştirilmiştir.³⁰

Osmanlı Devleti'nin küçük ya da büyük hemen her yerleşim merkezinde önemli bir yer işgal eden vakıflar, şehir merkezlerinde daha fazla gelişmiş ve gerçekleştirilen faaliyetler açısından ön plana çıkmıştır.³¹

Her vakfın nasıl ve ne şekilde idare edileceğini ve gelirlerinin hangi amaçlar için kullanılacağını gösteren bir vakfiyesi vardır. *Vakfiye* kaynaklarda; vakfın kurulma ve çalışma esaslarını belirleyen metin veya anayasa şeklinde tarif edilmektedir.³² Bir başka ifadeyle vakfın kurucusu tarafından düzenlenen, vakfın işleyişiyle ilgili resmî belge olarak da tarif edil-

²⁹ Yediyıldız, "Vakıf", 42: 485.

³⁰ Yediyıldız, "Vakıf", 42: 485.

³¹ Mehmet Bayartan, "Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 10/1 (İstanbul 2008): 159.

³² Öztürk, *Elmalılı M. Hamdi Yazır*, 506; Osman Gazi Özgüdenli, "Vakfiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 465.

mektedir.³³ Bir diğer adı *vakıfname* olan vakfiyeler, mahkeme siciline geçirilir ve sahiplerine verilir. Bu şekilde kesinleşmiş olan vakfiye şartları hiçbir suretle ve hiç kimse tarafından değiştirilemez.³⁴ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Osmanlı dönemine ait 27.000'den fazla vakfiye ve zeyil bulunmaktadır.³⁵ Bu da Osmanlı'nın vakıflara verdiği önemi ortaya koyması bakımından oldukça dikkat çekicidir. Osmanlı Devleti'nde yaygın olan vakıf kurumları, cami, medrese, imaret gibi toplumsal hizmetleri yerine getiren kurumların sağlıklı bir şekilde ayakta kalabilmesi ve bu hizmetlerin devlete yük olmadan yürütülmesi amacıyla kurulmuşlardır denebilir.³⁶

Vakfiyeler, tarihi açıdan büyük öneme sahiptirler. Toplumun belirli dönemlerdeki hayat tarzları ve kültürüne ait önemli ipuçları verirler. Toplumun ekonomik ve sosyal hayatında önemli roller oynayan vakıfların kimler tarafından ve nasıl yönetildiklerine dair de ayrıntılı bilgiler içerirler.

Vakıfta iki önemli unsur göze çarpmaktadır. Bunlardan birisi *akar*, diğeri ise *hayrât*tır. Akar, vakfın ekonomik gücünü, hayrat ise vakfın kamu hizmeti sunan bölümünü oluşturmaktadır. Bir başka ifade ile akar; bina, arazi, nakit para gibi gelirler iken, hayrât; ibadethane, okul, medrese, imaret gibi daha çok toplumsal hizmetlerdir.³⁷ Vakıf kurumlarının zamana ve mekâna göre oldukça farklı gelir kaynaklarına rastlanmaktadır. Belli bir dönemde uygun görülmeyen bir gelir kaynağı bir başka dönemde oldukça önemli addedilebiliyordu. Örneğin Mısır'da Memlukler devrinde para vakfı, vakıf yararına faizle para ürettiği için tartışılmış ve

³³ Özgüdenli, "Vakfiye", 42: 465.

³⁴ Kut - Bayraktar, Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri, 11.

³⁵ Hasan Yüksel, "Vakfiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 468.

³⁶ Abdurrahman Okuyan, 19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Trabzon -Dini, Sosyal ve Kültürel Hayat-, (Trabzon: Kalem Yayınları, 2013), 149-155.

³⁷ Yedi yıldız, "Müessesese-Toplum Münasebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi", *Vakıflar Dergisi* 15 (Ankara 1982): 26.

Osmanlılar'a kadar uygulamasına rastlanmamıştır. Osmanlılarda ise çok sayıda para vakfı kurulmuştur.³⁸

Türk-İslam geleneğinde vakıfların hizmet götürmediği bir alanı görmek hemen hemen mümkün değildir. Vakıflar; bir şehrin tümünü ilgilendiren her türlü hizmet; cami, okul, kitaplık, hastane, han, çeşme, sebil, imaret, su getirme ve bu tesislerin bakımı, hatta bazen mezarlıklar ve bunlara benzer birçok hizmet, vakıf kanalıyla yapılmıştır.³⁹

Vakıf müesseseleri sosyal ve ekonomik yardımlaşmayla fakirliği ve onun doğurduğu sosyal sıkıntıyı asgariye indirmeye gayret ederken, öte yandan sanat ve kültür değerlerinin gelişmesi ve korunmasından, yurdun imar ve inşasına birçok hizmete öncülük etmiştir. Bu sebeptendir ki, zengin fakir ayırımı yapılmaksızın toplumun istifadesine sunduğu okul, kütüphane, hastane, yayın vb. alanlardaki hizmetler toplumun tamamına şâmindir.⁴⁰

2. Bayburt Örneği

Bir Selçuklu ve Osmanlı şehri olan Bayburt'ta da dinî, sosyal ve ekonomik alanlarda bölge insanına hizmet eden vakıf müesseseleri mevcuttu. Bir kısmı bugüne kadar ayakta kalabilen cami, mescid, medrese-mektep ve zaviye gibi çok sayıda vakıf kurumu bulunmaktaydı. Özellikle XIX. yüzyılda Bayburt'ta 60 adet vakıf kurumunun varlığını görüyoruz.⁴¹ Bu sayı, dönemin nüfus yoğunluğu dikkate alındığında çok sayıda vakıf kurumunun bütün ihtişamıyla Bayburt'ta yaşatıldığını ortaya koymaktadır.

Bu dönemden önce veya sonra Bayburt'ta hizmet veren daha pek çok vakıf kurumu vardı. Cami-i Kebir Vakfı, Cumavank Köyü Camii Vakfı, Konursu Köyü Camii Vakfı, Ahmed-i Zencânî Mescidi Vakfı, Tuz-

³⁸ Yediyıldız, "Vakıf", 42: 484.

³⁹ Bayartan, "Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar", 160; Okuyan, *19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Trabzon*, 149.

⁴⁰ Bayartan, "Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar", 157-175.

⁴¹ Yunus Özger, *XIX. Yüzyılda Bayburt (1830-1900)* (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2007), 227.

cuzâde Camii Vakfı, Hâce Yakutiye Medresesi Vakfı, İkbâliye Medresesi Vakfı, Abdülvehhab Gazi Zaviyesi Vakfı, Lori-i Süflâ Köyü Vakfı, Hacı Ali Ağa Vakfı ve Korgan Köprü Vakfı bu vakıflardan bir kaçını olarak zikredilebilir.⁴² Çalışmamızın sınırları açısından bu vakıfların tümüne değinme imkânımız olmadığından sadece iki örnekle yetinmek istiyoruz.

Bunlardan biri bugün Demirözü ilçesinin sınırları içerisinde bulunan ve hizmet alanının genişliği, vakfiyesinin elimizde bulunması açılarından önemli olduğunu düşündüğümüz Gökçedere (Pulur) Köyü Ferruḡşâd Bey vakfiyesi, bir diğeri ise günümüzde de varlığını sürdüren Bayburt Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti'dir.

a) Ferruḡşâd Bey Vakfı

Ferruḡşâd Bey kimdir? Ferruḡşâd Bey, Oğuzların Bayındır boyuna mensup Akkoyunlu beylerinden Korkmaz Bey'in oğludur. Son Akkoyunlu sultanı Ebu'l-Muzaffer, Sultan Murad'ın vezirliğini yapmış ve daha sonra Trabzon'a giderek Şehzade Selim'in hizmetine girmiştir. Sultan Selim, padişah olduktan sonra da Bayındırzâdedir diye Ferruḡşâd Bey'e iltifat göstermiştir. Çaldıran Savaşı'nda çok büyük yararlılık gösteren Ferruḡşâd Bey, sefer dönüşünde Bayburt'a uğrayan Sultan Selim tarafından takdir edilmiş ve Bayburt ile Erzincan'dan kendisine geniş topraklar temlik edilmiştir. Yavuz'un Mısır seferine de katılan Ferruḡşâd Bey, Kanuni'den de iltifat görmüş ve şehzadelerin sünnet düğününde padişahın yanında bulunmuştur. Kanuni zamanında hacca giden Ferruḡşâd Bey, Medine'de vefat etmiştir.⁴³

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nden elde ettiğimiz 24 sayfadan oluşan, 938 tarihiyle tarihlenmiş olan vakfiyenin 14/09/1887 (13 Eylül 1313) tarihli tercümesine göre, Ferruḡşâd Bey, Erzincan, Bayburt ve Kelkit kazalarında cami-i şerif, medrese ve imaretleri için köyler ve mezralar vakfetmiştir.⁴⁴

⁴² Özger, XIX. Yüzyılda Bayburt, 217-267.

⁴³ Özger, XIX. Yüzyılda Bayburt, 232.

⁴⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Hariciye Nezareti Tercüme Odası*, (HR. TO.), 561, 38.

Ferruḥşâd Bey, Bayburt'un Pulur köyünde bir cami, bir imaret, bir dâru't-ta'lim (Kur'an okulu), bir misafirhane ve bir de hamam inşa ettirmiştir.⁴⁵ Bu vakıf eserlerden cami hariç günümüze gelen olmamıştır. Yaptırıldığı eserlerin devamı ve masraflarının karşılanması için emlak ve arazisinden önemli bir kısmını vakıf yapmak için ayırmış, ancak ani ölümü nedeniyle muamelesi tamamlanamamıştır. Varisleri mahkemeye başvurarak vâkıfın bu niyetini tescil ettirmişler ve vakfiyeyi oluşturmuşlardır.⁴⁶ Ulaşabildiğimiz vakfiye tercümesinin giriş bölümünde bu durumdan söz edilmektedir. Vakfiyenin aslı Arapça olup torunlarından Mehmed Orhan Akkoyunlu'nun elinde bulunmaktadır.⁴⁷

Ferruḥşâd Bey vakfına gelir sağlamak düşüncesiyle, Ahurcuk, Ataviran, Ebke, Hasanviran, İlaç, Miyadun, Obacık, Örik, Pulur, Raduh, Tüme-i Erâmine, Tüme-i İslâmiyye, Ürüşdü (Rüşdü), Yenice, Yukarı Hayik köylerinin tamamı, Akpınar, Hamuşi, Gökörba, Keçevi, Koruluk, Mahmudağlı, Vankderesi, Viran, Şeyhekrek ve Mehmed Bey Arzı mezarları ve Vasgirt köyünde bağ ve bahçeler vakfa bağlanmıştır.⁴⁸ Arşivlerde vakfa ait evkaf muhasebe defterine rastlayamadık.

Vakfın evkafı arasında iki sofa, cami duvarına bitişik hamam, Bayburt'un Ciğerşin ve Şingâh mahallelerinde birer hamam, bir boyahane, Pulur köyü suyu ile dönen iki değirmen, Erzincan'da aşçılar çarşısında bir aşçı dükkânı gibi binalar da bulunmaktaydı. Cami ve daru't-ta'limde görevli olarak bulunan personel arasında birer hatip, imam, muallim, iki müezzin, hafızlara ve Kur'an okuyanlara başkanlık eden reis, yüksek sesle na't okuyan bir hoşhan⁴⁹, duacı, muhafız ve kayyım (koruyucu) bulunmaktaydı. İmarette görev yapan personel ise, imaret şeyhi, aşçı, ekmekçi, kilerci, ambarcı, tamirci, arabacı ve oduncu ile bulaşıkçı gibi

⁴⁵ BOA, HR.TO., 561, 38.

⁴⁶ Özger, XIX. Yüzyılda Bayburt, 232-233; BOA, HR.TO., 561, 38.

⁴⁷ İsmet Miroğlu, "Ferruḥşâd Bey'in Vakfiyesi", *Türk Tarih Kurumu Belgeler* 15/19 (Ankara 1993): 187.

⁴⁸ BOA, HR.TO., 561, 38.

⁴⁹ Hoşhan, okuyuşu güzel anlamına gelmektedir. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları 1993), 376.

görevlilerdi. Vakfın yönetiminde ise tevliyeti babadan oğula geçmek şartıyla bir müteveli, bir nâzır ve bir de kâtip vardı.⁵⁰

Bu vakıf külliyesinin güneydoğusunda oldukça genişçe bir avlunun içinde yer alan cami, kapı üzerinde yer alan kitabeye göre Ferruḥşâd Bey tarafından 1517 yılında yaptırılmıştır. Minaresi tuğla ile kaplı olan cami, sarı ve pembe iki renk kesme taşla inşa edilmiştir. Caminin avlusunda “L” şeklinde yapılmış ve kanatlarında 5 oda bulunan bir medrese yer almaktaydı. Akkoyunlu Süleyman Bey tarafından XIX. yüzyılda tamir edildiği anlaşılan ve Bayburtlu meşhur Şair Celâlî'nin de eğitim gördüğü bu medrese Ferruḥşâd Bey tarafından inşa ettirilmiştir.⁵¹

Ferruḥşâd Bey vakfının bir takım önemli giderleri vardı. Bu giderlerin başında personel maaşları gelmekteydi. Camisi, imareti, hamamı ve medresesiyle küçük bir kampüs özelliği taşıyan vakfın, gerek ilmiye ciheti gerekse bedeniye cihetinden pek çok görevlisi bulunmaktaydı. 1843 yılında vakfın idarî personeli nâzır, câbî ve kâtipten oluşurken, İlmiye sınıfı personeli arasında imam, hatip, sıbyan muallimi, müezzin ve na'athan bulunmaktaydı. İmam, hatip, sıbyan muallimi ve eczâ-yı şerif koruyucusuna iki senede toplam 600 kuruş ayrılmışken, müezzin, na'athan ve muvakkite 200 kuruş ayrılmıştır. Pulur köyüne gelen misafirlere ve köydeki insanlara günün belli öğünlerinde yemek hizmeti veren imaretin masrafları için 7.090 kuruş ayrılmıştır. İmaretin 1843 yılı ihtiyaçları arasında tuz, sadeyağ, arpa ve beş adet kurbanlık koç bulunmaktaydı. Caminin aydınlatılmasında kullanılmak için alınan bal mumu dışında, camiye tamirat için 2.462 kuruş ayrılmıştır. Vakfın bir diğer önemli gideri ise, gelirinden belli oranlarda kesilen ve maaş-ı muharrir denilen yazıcı maaşı ile muhasebe harcı kesintisi idi. Oranının sabit olmadığı anlaşılan bu vergilerin bazı yıllarda % 3, bazısında % 5 ve bazısında da % 25 nispetinde olduğu görülmektedir.⁵²

⁵⁰ Miroğlu, “Ferruḥşâd Bey'in Vakfiyesi”, 188-192.

⁵¹ Sadri Karakoyunlu, *Bayburt Tarihi*, (Ankara: 1990), 133.

⁵² Özger, XIX. Yüzyılda Bayburt, 235-236.

Vakfiye besmele ile başlamakta, Yüce Allah'a hamd ve Hz. Peygamber'e salâtu selâm ile devam etmektedir. Diğer vakfiyelerde olduğu gibi hayır ve hasenatın önemi, fani olan dünya hayatının geçici olduğu ve bu türden faaliyetlerle değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Vakfiyenin giriş bölümünde kuruluş amacı belirtilirken günahların affı, kurtuluşa erenlerin ve nimetlerle buluşacak olanların içerisine dâhil olmayı umduğu ifade edilmektedir. Ferruhşâd Bey'in tüm varislerinin bizzat kendi rızalarıyla miraslarından feragat ettikleri vakfiyede yer almaktadır. Vâkıfın bizzat kendisi hayattayken oluşturamadığı vakfa gelir getiren yerler ve sınırları yukarıda da aktardığımız gibi vakfiyede belirtilmiştir.⁵³

130
OMÜİFD

Vakfiyenin dikkat çekici olduğunu düşündüğümüz 7 ve 8. maddelerinde gelen misafirlerin ağırlanmasından, bir değirmen, bir ambar, bir fırın ve bir mutfak inşasına, hatta hayvanlarının ihtiyaçlarının giderilmesi bağlamında alınacak tedbirlere varıncaya kadar oldukça ince düşünülmüş bir vakfiye ile muhatap olduğumuzu görüyoruz.

Vakfiyenin sonuç kısmında ise vakıf idarecilerinin vakfiyede dile getirilen hususları onayladıkları belirtilmektedir. Yine bu kısımda, vakfiyelerde yer alan İmam-ı Azam ile Ebû Yusuf ve İmam Muhammed arasındaki düşünce anlaşmazlığına değinilmektedir. Buna göre İmam-ı Azam'ın görüşü esas alınarak vakıftan dönmenin mümkün olduğu ifade edilirken İmameyn'e göre de vakıf tescil edildikten sonra artık geri dönme imkânı kalmadığı ve bu durumun şahitler huzurunda kayıt altına alındığından vakıf kesinlik kazanmaktadır denilmektedir. Vakfiye, vakıf aleyhine faaliyet göstereceklerin Yüce Allah'ın azabına düçar olacakları, hem dünya hem de ahirette perişan bir hale düşeceklerinin ifade edildiği beddua cümleleriyle tamamlanmaktadır. 938 tarihli vakfiyede şahit olarak Yahya Bey, Nasuh Paşa ve Mevlânâ Üveys-zâde Mehmed'in isimleri yer almaktadır.⁵⁴

⁵³ BOA, HR.TO., 561, 38.

⁵⁴ BOA, HR.TO., 561, 38.

b) Bayburt Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti ve Derneği

Pek çok vakıf müessesesini sinesinde barındıran Bayburt'un en dikkat çekici vakıf örneklerinden biri de Bayburt Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti'dir. Bu bağlamda sözü edilen vakıf, 1913 yılında Kaza Kaymakamı Tunalı Hilmi Bey önderliğinde, Bayburt eşrafının geniş katılım ve desteğiyle kurulmuş ve 12 maddelik bir nizamname oluşturulmuştur.⁵⁵

Savaş yıllarında savaş ekonomisinin sürdürüldüğü bir dönemde oluşturulan bu tarihi ibret vesikası, tarihçi Taceddin Kayaoğlu tarafından Milli Kütüphane'de bir araştırma sırasında bulunmuş ve gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu cemiyetin oluşturulmasında en büyük pay, vasıflı, kapasiteli ve birikim sahibi bir devlet adamı olan Bayburt Kaymakamı Tunalı Hilmi Bey'e aittir.⁵⁶ Bir lider, rehber ve yol gösterici olmadan böyle yararlı bir teşebbüse girişilmesi oldukça zordu.

⁵⁵ Konu ile ilgili Türk Tarihi Kurumu tarafından basılan Belleten dergisinde yer alan Yağmur Say'ın "Bir Şart-Bir Dilek Adlı Broşürler ile Bayburt Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti Hakkında Bir İnceleme Denemesi" adlı makalesi hem bizim hem de diğer araştırmacıların oldukça faydalı bilgilere ulaşmasına katkı sağlamıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Yağmur Say, "Bir Şart-Bir Dilek Adlı Broşürler ile Bayburt Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti Hakkında Bir İnceleme Denemesi", *Belleten* 56 (Ağustos 1992): 216'dan ayırbasım, 531 vd.

⁵⁶ Tunalı Hilmi Bey, 28 Ağustos 1871'de Eskicuma'da doğdu. Fatih Askeri Rüşdiyesi'ni bitirdi. Kuleli Askeri İdadisi öğrencisiyken Teşvik adlı gizli bir haftalık dergi çıkardığı için tutuklandı. Girdiği Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de "Gizli Mektepliler" adlı bir örgüt kurdu. Ekim 1895'te, Avrupa'ya kaçarak Cenevre'ye yerleşti. Öğrenimini Cenevre Üniversitesinde sürdürerek Pedagoji bölümünü bitirdi. Meşveret ve Mizan gazetelerinde yazılar yazdı. Ocak 1896'da mücadele çizgisini ılımlı bulduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde Osmanlı İhtilal Fırkasını kurdu. 1898'de İttihat ve Terakki Cemiyeti müfettişi olarak Mısır'a gitti, Cemiyetin Kahire'deki şubasını örgütleyerek Avrupa'ya döndü. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra İstanbul'a geldi. 1920'de **Bolu mebusu** olarak **Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı**'na girdi. 1921 Anayasası'nın hazırlık çalışmalarına katıldı ve TBMM'deki etkinliğinden ötürü adından sık sık söz ettirdi. II. ve III. Dönemlerde (1923-27 ve 1927-31) TBMM'de **Zonguldak milletvekili** olarak görev aldı. Tunalı Hilmi'nin en önemli yapıtı, "Türkiye'de Halk Hakimliği (düzen) Bir şart- Bir dilek, 1904" adıyla yayımladığı ayrıntılı anayasaya tasarısıdır. 22 Kasım 1928'de İstanbul'da ölmüş ve ismi, Ankara'nın Kavaklıdere semtindeki Tunalı Hilmi Caddesi'ne verilmiştir. Erişim: 18 Eylül 2018. <http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=311>

Bu doğrultuda Tunalı Hilmi Bey, birikim sahibi bir devlet adamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu özellikleri arasında, araştırma yapmak, çok çalışmak, sorunlara çözümler üretmek, aktif ve dinamik olmak sadece bir kaçıdır. Bayburtlular da böylesi bir insanın rehberliğinde ve önderliğinde ona desteğini esirgememişlerdir.⁵⁷

Zira Bayburtlular sosyal, siyasal ve kültürel açıdan bu tür cemiyetlerin kurulmasına oldukça yatkın bir halk olarak bilinmektedir. Tunalı Hilmi de halkın bu özelliğini iyi bildiği için cemiyeti Bayburt'ta kurmaya karar vermiş ve isabet etmiştir.⁵⁸

Meslek haline getirilmiş bir dilencilik anlayışını ancak vakıf ve dernek gibi sivil toplum kuruluşları ile azaltmak mümkündür. Aynı zamanda dilencilik yapan insanlara iş imkanı sunmak yine bu sivil toplum kuruluşları aracılığıyla oldukça etkili bir yöntem olacaktır. Nizamnamenin özellikle 2, 3 ve 4. maddeleri dilencilere öncelikle iş bulunmasını önermektedir. İş yapma gücü bulunanların kesinlikle cemiyete sığınamayacakları üzerinde durularak öncelikle insanların çalışması tavsiye edilmektedir. 4. Maddede kendisine uygun iş bulunmasına rağmen dilencilığe devam edenlerin tespiti halinde hükümet aracılığıyla cezalandırılacakları belirtilir.

Cemiyetin birinci reisinin daima merkezde bulunan müftü olması 7. maddede ifade edilirken dini anlamda en önemli görevlinin birinci başkan seçilmesi halkın din görevlilerine verdiği önemi ortaya koyarken bu cemiyete vereceği desteği artırma gayesi de gütmüş olabilir.

9. maddede *dilendirmezler* tavsif edilirken her nereli olursa olsun cemiyete üye olanlar en azından bir çeyrek mecdiye altınını "dilendirmezler sadakası" olarak verir ve her ay yarımşar mecdiye "aylar sadakası" olarak cemiyete öder. Cemiyeti ayakta tutabilmek için aynı maddede üye aidatını ödemeyenlerin istifalarını vermiş sayılacakları belirtilir.

⁵⁷ H. Murat Kumbasar, "Dilencilikle Mücadelede Bayburt Örneği", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (Erzurum 2008): 129.

⁵⁸ Kumbasar, "Bayburt Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti ile İlgili Tarihi Belgenin Tarihi", *1. Ulusal Dilencilik Sempozyumu*, (İstanbul, 18-19 Ekim 2008), 3.

Nizamnamenin 10. maddesinde yer alan cemiyetin feshi durumunda tüm mal varlığının Edirne'ye götürülecek olmasının nedeni hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlayamadık.

Kaza kaymakamı Tunalı Hilmi Bey'in daveti üzerine kaza müftüsünün başkanlığında cemiyeti kuran temel âzâları şu şekilde sıralamak mümkündür: Topçu Yüzbaşı Mahmut, Tabibi Rıfat, Baytarı Osman, Mülazımı Ahmet efendiler, Posta Müdürü Nuri Efendi, Eytam Müdürü Fahri Efendi, Sıhhiye Baytarı Abdurrahman Efendi, Rüşdiye Müdürü Ali Fehmi Efendi, Âşar Kâtibi Yakup Efendi, Evkaf Memuru Fehmi Efendi, Mütekaid Kolağası Esad Efendi, Duyûn-i Umûmiye Memuru Hamdi Efendi, Mal Müdürü Rıfki Ekrem Efendi, Müfredat Katibi Sabri Efendi, Orman Memuru Hakkı Efendi, Erzincan'da Bayburtlu Muallim Mahmut Kemal Efendi, Dava Vekillerinden Şerif, Tefvik, Ziya efendiler, Tüccardan Durak Efendi, Hocaoğulları Hacı Mahmud ve Muhammed efendiler, Debbağ esnafından Şükrü Efendi, Otelci Muhyiddin Efendi, Bakkal Hasan Efendi, Çakıroğlu Nazım Efendi, Pamukçuoğlu Hacı Yusuf Efendi, Erzurumlu Tefvik Efendi, Tuzcuzade Şamil Efendi, Keskinoğlu Hamdi Efendi, Debbağ İbrahim Ağa, Bilal Çavuş ve Hacı Bey.⁵⁹ Kurucu azalara dikkat edildiğinde sıradan vatandaştan devletin hemen hemen her alandaki temsilcilerine kadar herkesi görmek mümkündür. Bu da cemiyetin tam bir konsensüsle kurulduğunu göstermektedir.

Nizamnamenin mevcut iki nüshası Erzurum İttihad Matbaası ile Samsun Matbaa-i Cemil tarafından basılmıştır.

Bayburt Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti'nin kaç yıl faaliyette bulunduğu ve faaliyette bulunduğu süreçte de neler yapıldığı hakkında kaynaklarda net bilgiler yer almamakla birlikte H. Murat Kumbasar, makalesinde, 1914 yılında başlayan muhaceretten ötürü cemiyetin faaliyetlerini sürdüremediğini dile getirmektedir.⁶⁰

⁵⁹ Kumbasar, "Bayburt Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti", 7-8.

⁶⁰ Kumbasar, "Bayburt Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti", 8-9.

Kurulduğu dönem itibarıyla oldukça büyük öneme ve fedakârlıklara sahip cemiyetin devamı niteliğinde, kuruluşunun 100. yıldönümünde 15 Ağustos 2013 tarihinde Adil Kacır'ın yönetim kurulu başkanlığında tüzüğü güncellenerek dernek yapısında yeniden teşekkül ettirilmiştir. Derneğin adı *Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti Derneği*'dir. Derneğin amacı yurt içinde ve yurt dışında dil, din, ırk, cinsiyet ve siyasi düşünce gibi hiçbir ayırım gözetmeden, nerede olursa olsun sıkıntıya düşmüş tüm insanlara gerekli insani yardımı sadece Yüce Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için ulaştırmak,⁶¹ insanların sosyal sorumluluk bilincini ve yardımlaşma duygusunu geliştirmek, yoksullukla mücadele ve nitelikli insan yetiştirilmesi amacıyla her düzeyde eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunmak, işsizliği bahane ederek dilencilik yapanlara öncelikle iş bulmak ve buna köprü vazifesi ile destek olmak şeklinde belirlenmiştir.⁶²

134
OMÜİFD

Derneğin bu genel amaçlarının yanında bir takım özel amaçları da bulunmaktadır. Bu bağlamda yurt içinde ve yurt dışında yoksul, yardıma muhtaç, kimsesiz, dul, yetim ve öksüzleri, sokak çocuklarını himaye eder ve onlara her türlü ayni ve nakdi yardımı yapmak gibi infak içerikli faaliyetler planlanmaktadır.⁶³

Tüzükte derneğe gelir sağlama ve eğitim amaçlı yemekli toplantılar, kermes, spor müsabakaları, piknik ve konser gibi sosyal içerikli faaliyetler yer almaktadır.⁶⁴

Eğitim içerikli faaliyetlerine her türlü eğitim işiyle meşgul gençlerimize burs, yiyecek, giyecek, araç-gereç gibi yardımlarda bulunmayı örnek gösterebiliriz. Yurt içinde ve yurt dışında eğitimin her kademesindeki öğrencilere akademik kariyer yapan ihtiyaç sahiplerine dil, din, ırk ayırımı yapmaksızın ayni ve nakdi yardım yapılmakta ve burslar verilmektedir. Yoksulluğu ve dilenciliği azaltabilmek amacıyla halkın eğitil-

⁶¹ İnsanlara karşılıksız iyilik yapmanın önemi hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Kara, *Bireysel ve Toplumsal Açıldan Kur'an Kıssaları*, (Samsun: Üniversite Yayınları, 2018), 273-276; Kara, *Kur'an ve Güzel Ahlâk*, (Samsun: Üniversite Yayınları, 2016), 55-60.

⁶² Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti Derneği Tüzüğü, Madde: 2.

⁶³ *Müslüman Dilendirmezler*, Madde: 2, a) İnfak İçerikli Faaliyetler.

⁶⁴ *Müslüman Dilendirmezler*, Madde: 2, b) Sosyal İçerikli Faaliyetler.

mesi, iş kurması, kendilerine yeter hale gelebilmesine yönelik katkı sağlanmaya çalışılmaktadır. Toplumda istihdama yönelik her türlü meslek edindirme kurslarının açılması da amaçlanmaktadır.⁶⁵

Sağlık içerikli faaliyetlerine sağlık yardımına muhtaç herkesin tedavisinden doğum, kaza halleri başta olmak üzere her türlü tedavi ve ilaç masraflarının karşılanmasına kadar pek çok alan dikkatimizi çekmektedir.⁶⁶

Çevre kirliliği ile mücadele, doğal dengenin bozulmaması için tedbirler almak, erozyon ve küresel ısınma problemleri için toplumu bilinçlendirici seminer ve toplantılar yapmak, derneğin çevre ile ilgili faaliyetleri arasında sayılabilir.⁶⁷

Bütün bu faaliyetlerin yanı sıra dernek amaçlarına sağlıklı bir biçimde ulaşabilmek için mevzuat çerçevesinde kamu ve sivil toplum kuruluşları, vakıflar, dernekler, meslek odaları, sendikalar, federasyon ve konfederasyonlarla işbirliğine gereken önemi vermeyi taahhüt etmektedir.⁶⁸

Tüzükte 15 adet dernekçe sürdürülecek çalışma konusu ve biçimi belirlenmiş olup faaliyet alanı olarak da “kültür, sanat, çevre, sağlık, sosyal, eğitim ile hak ve özgürlükler alanında faaliyetlerde bulunan bir iyilik hareketi olarak tanım yapılmaktadır.⁶⁹

Yüzyıl önceki asıyla karşılaştırıldığında her iki yapının da aslında aynı faaliyet alanlarına sahip olduğunu, ancak 2013 yılında derneğe dönüşen haliyle faaliyet alanlarını daha da geliştirmiş ve organize olmuş bir yapıya dönüştüğünü söyleyebiliriz. Derneğin kurucu üyelerine göz atıldığında sivil halkla birlikte hemen her kurumu temsilen üyelerin dernek yönetiminde yer aldığı rahatlıkla ifade edilebilir.

⁶⁵ *Müslüman Dilendirmezler*, Madde: 2, c) Eğitim İçerikli Faaliyetler.

⁶⁶ *Müslüman Dilendirmezler*, Madde: 2, d) Sağlık İçerikli Faaliyetler.

⁶⁷ *Müslüman Dilendirmezler*, Madde: 2, e) Çevreyle İlgili Faaliyetler.

⁶⁸ *Müslüman Dilendirmezler*, Madde: 2, f) İşbirliği Şeklindeki Faaliyetler.

⁶⁹ *Müslüman Dilendirmezler*, 2-3.

Bugün bizlere düşen görev, toplumun yararına kurulmuş, sosyal dayanışmayı sağlayan bu hayır müesseselerine ilgi göstermek, çevremizde vakıf anlayış ve şuurunu canlı tutmak, elimizden geldiği kadar bu güzel hizmetlere katılarak yeni hizmet alanları açmayı teşvik etmektir.

Bugün toplumumuzun en çok muhtaç olduğumuz hasletler arasında önemli bir yeri olan hasbîlik, yardımseverlik ve diğergâmlık gibi değerlerimiz yeniden hayata geçirerek yaşatılmalıdır. Bu bilinci yeni nesillere aktarmak, toplumu doğru kaynaklarla ve doğru şekilde aydınlatmak asli görevlerimiz arasındadır.

Sonuç

Vakıflar yardımlaşmanın tezahürü olarak toplum içinde oluşmuş, dini vecibeleri yerine getirme, özel mülkü koruma gibi amaçlarla ortaya çıkan ve tarihin her döneminde görülen yapılarıyla dinamik bir toplum oluşturmaya katkı sağlamışlardır. Bu bağlamda vakıf ve benzeri kuruluşlar, toplumun gelişen şartlarına bağlı olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Dinî gayeler, kişilerin sevap kazanma ve ebedi saadeti elde etme gayretleri onları hayır davranışına itmekte ve böylece vakıf kurumları dini temelli olarak ortaya çıkmaktadır.

Medeniyetler kendilerini oluşturan ve ayakta tutan dinamikleriyle gelişir, güçlenir, mesafe kat eder ve yücelirler. Bu dinamiklerin en önemlilerinden birisi de kuşkusuz vakıflardır. Zira vakıflar İslâm medeniyetinin bir *vakıf medeniyeti* olarak değerlendirilmesinde ciddi katkılar sağlamıştır.

Hız. Muhammed'den (s.a.v.) beri kurumsal olmasa da işlevsel olarak birtakım vakıfların bulunduğunu söylemek yerinde olacaktır. İslâm dininin paylaşımcı ve muhtaçlara yardım etmeyi öngören yapısı bu kurumların varlığını ciddi manada desteklemiştir ve vakıflar pek çok alanda önemli hizmetler ifa etmişlerdir.

En eski kavimlerde dahi vakıf geleneğinin varlığı ifade edilmekle birlikte İslâmî bağlamda ilk vakfın Hız. İbrahim'in (a.s.) Kabe'yi vakfetmesi olduğunu söyleyebiliriz. Hulefâ-i Râşidîn, Emevîler, Abbâsîler, Bü-

yük Selçuklu Devleti ve nihayet Osmanlılar, kendilerinden önceki diğer İslam ya da Türk-İslam devletlerinden devraldıkları vakıf müessesesini Osmanlı devletinin her tarafına yaymışlar ve bugün Osmanlı döneminden kalma binlerce vakıf eseri tarihe tanıklık etmektedir. Bu doğrultuda bir Selçuklu ve Osmanlı şehri olan Bayburt'ta dinî, sosyal ve ekonomik alanlarda bölge insanına hizmet üreten 60'a yakın vakıf kurumu mevcuttu. Bunlardan en dikkat çeken iki kurumundan iki tanesi Ferruḥşâd Bey Vakfı ve Bayburt Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti'dir.

Ferruḥşâd Bey Vakfı'nda Erzincan, Bayburt ve Kelkit kazalarında bulunan cami, medrese ve imaretler için köyler ve mezraların yer aldığı, vakfa gelir sağlamak düşüncesiyle pek çok köyde yer alan bağ ve bahçeler de ilgili vakfa bağlanmıştır.

Bir diğer hayır kurumu ise, Bayburt Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti'dir. Sıkıntılı savaş yıllarında kurulan cemiyet çalışma alanı zenginliğine sahiptir. Bayburt halkı da cemiyete sahip çıkmış görünmektedir.

Bayburt Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti, kuruluşunun 100. yıldönümünde yani 15 Ağustos 2013 tarihinde tüzüğü güncellenerek dernek yapısında yeniden teşekkül ettirilmiş ve derneğin adı *Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti Derneği* olmuştur. Derneğin pek çok genel amacının yanı sıra infak, sosyal, eğitim, sağlık ve çevre içerikli faaliyetleri bulunmaktadır.

Ek-1: Ferruḥşâd Bey Vakfı'na ait vakfiyenin Osmanlıcaya çevrilmiş nüshasının transkribe hali şu şekildedir:

Ferruḥşâd Bey merhumun ihyâkerdesi olan câmi-i şerif ve medrese ve imâretleri için Erzincan ve Bayburt ve Kelkit kazalarında vakf eylediği kura ve mezâria dâir evkâf-ı hümâyûn cihan kaleminden ihrâc olunan arabîyyü'l-îbâre vakfiyenin tercümesidir;

Merhum Ferruḥşâd Bey'in 938 tarihiyle müerrih ve 1291 tarihiyle mukayyed olan vakfiyesinde hulûl-i ecelden evvel hâl-i hayat ve sıhhatinden ef'al-i sâbıkasına nedâmetle teknâ-yı kabre hazır ve müheyya bulunmak üzere bir amel-i hayr tehyie ve geçmiş hatîâtını yevmi-i mahşerde

afv ettirecek ecr ü mesûbât tedarik ve ihzâr niyet-i hâlisânesi ve böyle amel-i hayr ihdâsıyla rûz-ı mahşerde mustezill-ı emn u emân olacaklar zümresine dâhil ve dâr-ı na'îmine duhûlune medar olmak arzu ve emeliyle hasbeten lillâh câmi-i şerîfi binâ ve inşâ ve imâret-ı münîfesini dahi imar ederek âtîde beyan ve tafsîl kılınacağı vech ile mezkûr câmi ve medresenin devâm-ı imâret ve tedârik-i levâzımâtı için emlâk ve akarât-ı zâtîyesinden bir takım arazi vakf ve tahsis ve bunların keyfiyet-i vakf ve teskilini ber vech-i zîr îzâh ve ifâde etmiştir şöyle ki; vâkıf-ı müşârun ileyh akarat ve arâzî-i mezbûrenin cümlesini hâl-i sıhhat ve hayatında şurût-ı lâzime derciyle vakf tesis eylemiş ise de tescîl olunmadığı gibi vakfiyetine dâir vakıfnâmesi dahi yazılmadığına mebnî kendisinin irtihâliyle Hakk u Mabuduna mulâkî olduğu esnada verese-i kibâr ve sağârînden bazısı bizzat ve bazısı tarafından bî'l-vekâle vekilleri gelerek işbu meclis-i şer'î şerif-i enver ve mahfel-i dîn-i vasîu'l-fetvâ ve'l-iberde isbât-ı vucûd ederek merhum müşârun ileyh mahdumları muazzam ve muhterem Yakup Bey, Yusuf Bey, Muhammed Bey ve Ali Bey bî'l-asâle

4/müşârun ileyhin kerîmesi fahru'l-muhadderât Bigi Hatun'un zevci ve merhumun damadı olan Murat Bey b. Hüseyin Bayezid Şah Ali b. Mahmut ve Ali b. Kuli nâm zatların şehâdetiyle bî'l-vekâle merhum müşârun ileyhin diğer kerîmesi olan Hatice Hatun'un zevci Alu' Bey b. Mahmud nâm ve Bekir b. Edir Timur dahi Kabil b. Habil ve Beri b. Gavı nâm kimesnelerin şehâdetiyle zevcesi tarafından bî'l-vekâle ve müşârun ileyhin diğer kerîmesi Fatma Hatun'un zevci olup Kılınç b. Maksud ve karındaşı Mikail b. Maksud şehâdetleriyle zevcesi tarafından vekîl olan Mahmud fahru'l-emâsil ve'l-akran Lala Şah Kuli b.

5/bî'l-vekâle müşârun ileyh Ferruşâd Bey'in zevce-i menkûhası olduğu Şah Kulu b. Mahmud ve Tûbâ b. Abdullah Elhızdânî ve Yusuf Bey şehâdetiyle sâbit olan afife-i muhteremesi Hatun binti Abdullah tarafından Hacı Emin Ali b. Muhammed bî'l-vekâle ve merhum müşârun ileyh kerîmesi olan Sultan Hatun diğer zevcesi olan vâlidisi Zeyal binti Yusuf Halil Bâyezidî tarafından dahi

6/Kılıç ve Mikail b. Maksud'un mûmâ ileyh Yusuf Bey'e bi'l-vekâle hazır olarak cümlesi vekâlet ve asalet tarîkıyle merhum müşârun ileyh Ferruḡşâd Bey'in verese-i oldukları gibi merhum müşârun ileyhın kâffe-i metrûkâtı dahi kendilerine ait olduğu ve vekâlet ve verâset-i şer'iyeleri şer'an ve nizâmen müsbit olduğu ve kendileri dahi vâkıf-ı müşârun ileyhın verese-i asliye ve fer'iyyelerinden oldukları hükm-i şer' ile takarrur etmesinden nâşî şü vecihle îrad-i kelâm eylemişlerdir ki; merhum Ferruḡşâd Bey mûrisimiz olduğu gibi müvekkilelerimizin dahi mûrisi olduğu âşikâr olmakla merhum müşârun ileyh hâl-i hayat ve kemâl-i sıhhat ve âfiyetinde Bayburd kazasında bulunan (Pulur Men) nâm karyede bir câmi-i şerif bina ittisâlinde etfâl-i müslimîn Kur'ân-ı Kerim tahsîl etmelerine mahsus olmak üzere bir bab dâru't-talîm dahi bina etmiştir. Bunların hizasında merhum müşârun ileyhın pederi olan Korkmaz Bey merhum için bir kargir türbe bina

7/ve mezkûr türbenin ittisâlinde esas ve direkleri mermerden olarak diğer iki kubbe daha inşâ etmiştir. Bu ebniyenin hâricinde ve mahall-i mezbûr kurbune kargir ve tuğla ve kireçten mamul ve cevânub-i erbaas ı muhkem kargir bir kubbe ve direkleri mermerden olan mezkûr üç kubbe ki ceman dört kubbeyi hâvî bir bina eylemiştir.

Cami-i şerif-i mezkûre rabt ile derûnunda bir oda ve bir mahzeni hâvî bir küçük hâne ve bunun kurbuna mutfak odaları inşâ ederek bunları fukarâ-yı misâfirîne vakf ve tahsîs eylediği gibi derûnuna bir dakik değirmeni ve mea anbar bir ekmek fırını ve bir mutfak ve misafirlerin hayvanlarına mahsus bir ahır dahi inşâ etmiş cümlesini pederinin türbesi civârında ve dâru't-talim kurbunda inşâ ettiği cihetle tahdit ve tavsiften müstağnî bulunmuştur. Binâen aleyh müşârun ileyhın iş bu evkâfı

8/misafirlerin nüzül ve istirahatine mahsus kabhane nâm odaları ve cami-i şerif-i mezkûre nazır pencere hâvî bir bâb dakik anbarıyla câmi-i şerifin kapısı kurbunda vâkı' fırını müştemil olan mea mutfak imâret-i şerife ve kiler ve misafirlerin hayvanâtına mahsus ahır ve dâru't-talim civarında müşârun ileyhın pederine mahsus türbe-yi şerife dahil olduğu

halde kâffesinin kendisine ait olduğu komşu ve ahali indinde malum olmak hasebiyle hudûd ve tavsîfinden sarf-ı nazar olunmuştur. İmdi bâni

9/müşârun ileyh mahall-i şerif ve müsekkafât-ı mezbûrenin hukuk ve hudut ve tevabî' ve levahık ve kâffe-i merâsim ve turuk ve me'a birini ba'de'l-vakf karye-i mezkûrenin derûn ve birûn içinde evkât-ı hamse ile cuma ve bayram namazlarını edâya mahsus bir câmi-i şerif olmak üzere kendine aidiyetini ve içinde dahi herkesin edâ-yı salâte mezuniyet ve salâhiyetini beyan ettikten sonra dâru't-talimin istisnasıyla mârrü'l-beyan musekkafât-ı mezkûrenin cümlesinden olan imâret ve zâviye-yi mezbûrenin dahi

10/fukara ve ebnâ-i sebîlin esnâ-yı seyr ü seferlerinde istirahat ve ikâmetlerine mahsus misâfirhâne olmasını kayd u şart etmiş kıraat-ı Kur'an ve Rûz-i Mahşerde azabunnârdan halas olmağına medâr-ı mustakal ve akvâ-yı mustean olmakla mezkûr dâru't-talim dahi eytam ve etfâl-i müslimîn kıraat-ı Kur'an ta'lîmine vakf-ı hâs eylediği kendisinin teberruât-ı kavliyye ve tasarrufât-ı şer'iiyesinin raiyyet-i hükm ve itibari selc ve istibahdan ârî olduğu bir zamanda musakkafât-ı mezkûrenin le-vazım-ı külliye ve mesâlih-ı mühimmesine medar olmak niyeti hâlisâne ve sâikânesiyle evkâf-ı kesîreyi vakf eylemiştir.

11/Evkaf-ı mezkûrenin cümlesinden olarak şarken Anavzer ve Yenice nâm karyelar garben Keşik nâm tarla ve kibleten Miyadan ve şimâlen Gelin Bertek karyeleri hudûduyla mahdûd olan Pulur nâm karye şarkan Hasan Viran Karye ve garben Zaviyecik ve kibleten Ağkan ve şimâlen mezbûr Pulur karyeleri hudûduyla mahdûd olan mezkûr Miyadon karyesi ve kezâ şarken Anavran ve garben mezkûr Miyadan ve kibleten İkliya karyeleriyle mahdûd olan Pulur karyesi hudûduyla mahdûd bâlâda muharrer Hasan Viran karyesinin mecmûu ve yine

12/karye-i mezkûre şarkan mârrü'l-beyân Anavran ve garben mezkûr Miyadon ve kibleten kilise ve şimâlen Pulur karyeleri hudûduyla mahdûd olup ve hududları mahallince malumdur. Evkâf-ı mezkûre defaatle zikri sebkate eden Anavran karyesi ve onun kurbunda Molla Ma-

hammed oğulları tarlasıyla, şarken Hoşgeldi kışlağı ile maruf olan mahal-
lin hudûduyla mahdûd olduğu gibi garben dahi mezkûr Hasanviran ve
kıbleten Lori ve şimâlen mezkûr Yenice karyeleri hudûduyla mahdûd-
dur. İşbu evkaftan başka Yenice karyesi ve ona mulâhık olup şarken Ey-
mur ve garben mezkûr Pulur ve kıbleten mezkûr Varnan ve şimâlen Dofti
karyeleri hudûduyla mahdûd olan Korik nâm tarla ve yine şarken

13/mezkûr Dofti karyesiyle hem hudûd olan ve garban mezkûr Var-
nan ve şimâlen Benciği karyeleri hudûduyla mahdûd bulunan Ahırcık
karyesinin mecmûu ve yine kurâ-yı mezbûre kurbunda garben Gelinbe-
renk ve kıbleten Pulur ve şimâlen Hodmek karyeleri hudûduyla mahdûd
Kökşurba nâmıyla mârûf olan tarla ve yine kurâ-yı mezkûre civarında
vâkı olup şarken mârru'z-zıkr Miyadon ve garben Keturi ve kıbleten Ya-
kub Abdal ve şimâlen mezkûr Gelinberenk karyeleri hudûduyla mahdûd
Obecik karyesinin kâffesi ve bu cümleden olarak kurâ-yı mezkûre kur-
bunda kâin şarken Sebebruz ve garben Haruşa ve kıbleten Ebek ve
şimâlen Sinor karyeleri hudûduyla mahdûd olan Şemneçik el-İslâmiyye
nâm karyenin kâffesi ve bu cümleden olarak kurâ-yı mezkûre kurbunda
kâin şarken Sebebruz ve garben Haruşa ve kıbleten Ebek ve şimâlen
Sinor karyeleri hudûduyla mahdûd olan Şemneçik el-İslâmiyye nâm kar-
yenin kâffesi ve yine kurâ-yı mezkûreye civâr olup

14/şarken Sebtruz ve garben mezkûr Harvaşna ve şimâlen Cönci
karyeleri hudûduyla mahdûd Erişdi karyesinin kâffe-i tevabi ve levâhıkı
ve Orbikâr ve Secel ve Dak Deresi nâm tarlalar ile kezâlik kurâ-yı
mezkûreye karîb olan Hindi karyesinin mecmûu vakf edilmiştir. İşbu
karye ile mezkûr tarlaların şarken Viran garben Bor Belürek ve kıbleten
Kererde ve şimâlen mezkûr Sebtruz karyesi hudûduyla mahdûd olduğu
mahallince malumdur ve yine kurâ-yı mezkûre civarında vâkı olup şar-
ken Atlıkıyıl nâmıyla marûf dağ ve garben Tekye Macur karyesi ve kible-
ten Şensene ve şimâlen

15/Etmek karyeleri hudûdlarıyla mahdûd olan Habek karyesinin
kâffe-i tevâbi ve levâhıkıyla beraber karye-i mezkûre civarında kâin olup
şarken Habek karyesi ittisâlınden yanından cereyan etmekte olan nehr-i

kebîr garben Bencirge karyesi ve kıbleten mahrusa-i Bayburt kasabası ve şimâlen Hazde karyesi hudûduyla mahdûd Numina Ermeniye karyesinin mecmûu ve yine şarken mezkûr Dâk ve garben Harib ve kıbleten Aşur karyeleri ve şimâlen Bancar nâmıyla marûf dağın hudûduyla Zadkurdi karyesinin mecmûuyla Viran ve Hamus nâm iki kıta tarla

16/evkâf-ı mezkûre cümlesinden olarak vâkıf-ı müşârünileyh zâviye-i mezkûre kurbunda inşâ etmiş olduğu iki sıra dükkanlardaki bu dükkanların arasında tarîk-i 'âm bulunmakta olduğu mahallesinin dahi imâret-i mezkûre evkaf ve tevâbiinden bulunduğu mahallince müselleme ve marûf olduğundan tahdîd-i hudûddan müstağni olup yine vâkıf-ı müşârünileyhin câmi-i mezbûr duvarı ittisâlinde inşâ etmiş olduğu mea müstemilât hamam derûnunda büyük boya kurnası ve boya âlât ve edevâtı lâzımesiyle hamam-ı mezkûr ittisâlinde binâ olunan bir bab boyacı dükkanının marûfiyeti cihetiyle yalnız beyân-ı vakfiyetiyle iktifâ olunmuştur. Yine Pulur karyesinde vâkı olup karye-i mezkûreden cerayân eden

142
OMÜİFD

17/nehir ile deverân etmekte olan ve yek diğerine muttasıl bulunan iki bab su değirmeninin mecmûu ve nefsi-i Bayburt kasabasında bulunan Çoruh nâm nehrin sâhilinde ve kasaba-yı mezkûrenin cihet-i şarkiyesinde vâkı Cikeraş mahallesi kurbundaki diğer hamamın mecmûu ve yine kasaba-yı mezkûrenin mahallâtından Şingah mahallesinde kâin hamamın mecmûu bunların vâkıf-ı müşârünileyhe ait olduğu mahallerince marûf ve müselleme olduğundan tahdit ve tavsiften müstağnidir. Yoncalık arazisinde vâkı olup mahallince şöreti cihetiyle tahdit ve tavsiften müstağni olan

18/arâzî-yi hâliye ve Bayburd ve tevâbiinden Anbaha karyesinde kâin Velari nâm mahalden cereyân eden suyun üzerinden vâkı değirmenin mecmûu ve Bayburd Sancağı mulhakâtından Kelkit kazasında vâkı şarken Paziyağıl karyesi ve garben karye-i mezkûr civarındaki dağ ve kıbleten Beyazçimen nâm mahal ve şimâlen Sayeşad ismiyle marûf arazi hudûduyla mahdûd olan İliç karyesinin ve kezâlik Kemah sancağına mülhak Erzincan kazasında kâin olup şarken Ekrek karyesi ve garben Danişmentler karyesi ve kıbleten Akdağ karyesi ve şimâlen Bakistil kar-

yesi hudûduyla mahdûd olan Everek (Orek) nâm karyenin mecmûu ve hudûd-u mezkûre ile mahdûd olup işbu karye civarında vaki Şeyhülkürk tarlası nâmıyla tarlanın mecmûu

19/ve mezkûr Erzincan kazasında vaki şarken Cemin ve garben Akbeykar ve kıbleten Süleymanlı ve şimâlen Kemah karye hudûduyla mahdûd olan Rodoh karyesinin mecmûu ve yine Erzincan kazasında kâin olup şarken Sarufya nâmıyla meşhur sayfiye ve garben Yerçenak karyesi ve kıbleten Kaya Oruç nâm dağ ve şimâlen Devekursı nâmıyla meşhur diğer sayfiye ile mahdûd bulunan İkse (Eyke) nâm karyenin ayrı ayrı mahalde olduğu cihetle hudûdunun bir sıfat-ı vâhîde ile beyânı kâbil olmayan ve yalnız mecmûunun

20/vâkıf-ı müşârunileyhe ait ve râci olduğu civarında sâkin ahalice marûf ve müsellemler olan Erzincan kazasında vâki haftada bir gün akşam ezanından sabaha kadar sakıy ve irvâsına mahsûs su ile Muhammed Bey Arazisi nâmıyla marûf tarlaların kâffesi ve yine nefis-i Erzincan'dan Aşçılar çarşısında vâki bir bab aşçı dükkânının mecmûu ve bu dükkânların vâkıf-ı müşârunileyh cihetine aidiyetine dahi malum olduğundan hudûdunu zikr ve beyandan sarf-ı nazar kılınmıştır. Erzincan kasabası hâricinde karye-i Vas Sekirdenme karyesi hudûdunda kâin olup ve karye-i mezkûreden cereyân eden suyun kesreti halinde haftada üç ve mutevassıt olduğu zaman iki ve nedreti halinde haftada bir gece sakıy ve irvası meşrut olan iki kıta bahçenin bağın mecmûuyla bağ-ı mezkûre muttasıl iki bahçenin mecmûu

21/vâkıf-ı müşârun ileyh evkâf-ı meşrûhanın kâffesini mea tevâbî' ve levâhuk ve hudûd ve hukuk ve merâsim ve murâfıkı ve yollar ile tepe ve ova dereleri ve bahçe ve bağ ve otlak ve tarla ve mahalli mamûre ve harabe ve müsmir ve gayr-i müsmir eşcâr-ı muhtelif ve orman ve ağnâme mahsus meraların cümlesi dahil olduğu halde ber vech-i meşrûh vakf ettiği gibi evkâf-ı mezkûre tevâbından ma'dud olan öküz ve hayvanat-ı sâirenin ahırları ve bir de ihtiyar ve gençlere me'va ve mesken ittihaz olunan misafirhâne ve buna mumâsil kuyu ve ebniye ve camekan buyût-ı sâire velhâsıl mevkûfât-ı meşrûhanın gerek dahil ve haricinde bulunsun

ve gerek zikri sebkât etsin etmesin muzafât ve müştakkâtının her biri dahil olduğu halde bunların cümlesini kendi emlakından ba'del ifrâz ve't-tefrîk vakf etmiş usûl-ı şer'îyesine tevfikân iftihârû'l-ekâbir ve'l-akran Kemal b. Gıyasuddîn zîde kadruhû

22/hazretlerini kendisine nefesine kâim olmak üzere bu evkâf-ı mezbûreye mütevellî nasb ve tayin eylemiş olduğundan kâffe-i evkâf-ı mezbûreyi mütevellî-i mûmâ ileyhe devr u teslim ve mütevellî-i mûma ileyh dahi şurûtuna tevfikân ahz u teslim ederem. İşbu teslim ve tesellüm sahîh-i şer'î mûcibine evkâf-ı mezkûrenin idâresini deruhte etmiş ve umûr ve husûsiyyâtını taht-ı tasarruf ve idaresine almıştır. Vâkîf-ı müşârunileyh makâsîd-ı uhrevîyeye alim ve metali-ı dünyevîyeye dahi muttali ve ârif olduğundan evkâf-ı mezbûre cümlesini helal ve nâfi olan tarik ile istiğlâl edilmesini ve kâffe-i hasılatının mütevellide hıfz ve iddi-hariyle şer'î-şerîf-i semaî ve kânûn-ı münîf-i sultânî ve defter-i cedîd-i hâkânî mûcibince aşarının dahi ahz ve istifa olunmasını şart eylemiştir.

144

OMÜİFD

23/Bâlâda mezkûr Pulur karyesi dâhilinde olup imâret-i mezbûre hızasında kâin arâzî-yi hâliyenin bir kısmı ahâlî-yi müslüme yedinde bulunduğu diğer kısmı dahi mera tayin edilmiş olduğu cihetle arâzî-yi mezkûreyi istisna ederek etraf ve nevâhî-yi mezkûrede marûf olan Divanî nâm hassa-i âdiye ile mahalli sâirede ahzi mutad "Çift" nâm rusûmun ahzinden sarf-ı nazarla yalnız arâzî-yi mezkûreden mâlikâne nâm 'öşr-i şer'inin alınmasını ve diğer fıkrasında dahi mevkûfât-ı mezkûre hademe ve murtezikasının rakabe ve cihel ve vazîfelerinin evkâf-ı mezkûre hâsılatından senede iki defa muksitan tesviye olunmasını ve bu iki taksidin arasında bir sene murûr etmesini şart etmiş olduğu gibi mescid-i mezkûrun rakabesiyle tamirât

24/nevâkısının dahi mahsûlât-ı mezkûreden tesviye ve ikmâl olunmasını ve icâb-ı takdirde bir miktarı tamir ve luzum olmadığı suretle tamirat zuhuruna değil mütevellî nezdinde hıfz olmak üzere hasılat-ı vakfiye ile rakabe tayinâtından yevmi on dirhemini tevkîf edilmesini ve bir hâle-i azım zuhûruna mahal kalmamak üzere zuhûr-i ihtiyaçta mütevellînin tamirat ve termîmât-ı lâzımeye ihtimam ve müsaraat etmesini ve

ber vech-i matlûb ikmâl-i tamârottan fazla kalacak mebâlîğın mütevellîye itâ olunmasını şart etmiş ve murûr-ı ezman ve tekrâr-ı leyâlî ile ehl-i vezâifin vezâif-i muayyenelerini ifa ve vech-i meşrûh üzere

25/et'imenin istihzârı ve Cenâb-ı Hakk'ın rızâ-yı bârîsine mazhariyet için muayyenât ve meşrûtât-ı mezkûreden hiçbirinin terk ve tenkis olunmamasını ve bunların murûr-ı zamân ile defterlere kayd ve derc ve şerâit-i mevzûasının icrasını dikkat ve itina ile mübaşirlerin emr-i muhasebelerinin rü'yetini ve muvazzaf ve hademelerin hizmet-i muayyenelerini ifada cehd u ikdam etmelerini ihtar ve teşvik eser-i tekâsül ve müsâmahası görülenlerin dahi birinci defada ihtar ve ikincisinde tehdit ve üçüncüsünde tard ile yerine mustahıklarından diğeri nasbedilmesi ve şurût-ı mezkûreye tevfikân tardına lüzum görülenler hakkında şefaât ve hatır riayet olunmaması ve nâ ehlin tayini için kezâlik iltimasa bakılmaması ve mahsulâtın sarf ve itasında dahi nisfet (insaf) ve hakkaniyetten ayrılmamasını şart etmiştir ve her zaman mucibince hareket olunması deyü mestur bulunmuştur.

Ek-2: Oldukça sade, anlaşılır ve detaylı bir üslupla kaleme alınıp yayımlanan Bayburt Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti nizamnamesinin maddeleri şu şekildedir:

Madde-1: “Bayburt'ta (Bayburt Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti) adıyla bir cemiyet kurulmuştur.

Madde-2: Cemiyet kısaca söylemekle maksadını bildirmiş, hatta husule gelmiş olmak ümidini besleyerek ilan eder ki, işin, işlemenin dostudur. İşsizliğin, dilenciliğin düşmanıdır. İmdi, işsizliği bahane edinerek dilencilığe girişmiş yahut girişecek olanlara iş bulmayı sadakanın en makbulü tutar.

Madde-3: Cemiyet her işsize iş bulmaya borçlu değildir. Yaşça, başça, sağlamlıkça, sanatça, işçilikçe ve her türlü yaşayışça göze çarpar bir halde güçlü bulunanlar cemiyete kat'ıyyen sığınamaz. Cemiyet yalnız bir hastalık, bir felaket, belki de bir talihsizlik yüzünden düşmüş olanlara açıktır.

Madde-4: Cemiyet, münasip gördüğü bir işi işlemeyenden hemen elini çeker. Eğer o kimseyi dilencilikte görür ise hükûmet vasıtasıyla derhal cezalandırır.

Madde-5: Köylü dilenciler, dilenciliklerine köylerinde de asla müsaade edilmemek, fakat köylüleri tarafından hallerine göre geçimleri temin edilmek üzere köylerine, kazalı olmayan dilenciler ise kazadan dışarıya hükûmet vasıtasıyla tard ettirilir.

Madde-6: Cemiyet, şehirli güçsüzlere 15 yaşından aşağı, yukarı itibarıyla yazın 40, 60; kışın 60, 80 parayı geçmemek üzere gündelik verir. Güçsüz, hem kendisi, hem de nafakası şer'an üzerine vacip kişileri besleyemez olanlardır. Nafakası şer'an üzerine vacip kişileri besleyen bir güçsüze bakmaları için Şer'iyeye müracaatla işi neticelendirmek de cemiyetçe bir vazifedir. Cemiyet bu vazifelerini "Dilendirmezler Ocağı" adıyla anılır bir idare heyeti marifetiyle görür.

146

OMÜİFD

Madde-7: "Dilendirmezler Ocağı" ihtiyaca göre umûmî ictimalarda azaltılır, çoğaltılır. Fakat en az beş beş azadan oluşur. Biri, birinci reis, biri de ikinci reis, biri başkâtip, biri müfettiş, biri de sandıkkârdır. Öbürleri Ocak azasıdır. Haftada muntazaman başkatipliğin davetiyle de fevkalâde toplanırlar. Kararlarını ekseriyetle, fakat "Güçsüz Kararı" nı azasının dörtte üç reyile verirler. Bunun kararı olmaksızın bir akçe sarf edilemez. Reisler, Cemiyet'in de reisleridir. Birinci reis, daima belde müftisidir. İkinci reisle beraber Cemiyet'in hariçte mesulleridir. Başkâtip, muhaberatla hesabın gayr-ı kuyudattan; müfettiş tahkikatla güçsüzlere müteallık tahavvülattan; sandıkkâr tahsilatla, hesabattan, cemiyetin dahilinde mes'ulleridir. Merci-i vasıta, başkatipliktir. Müracaat eden bir yoksul ise başkatiplikten bir "hüviyet kağıdı" alır; müfettişliğe götürür. Muamele "Dilendirmezler Ocağı" kararıyla biter. Ocağın, birinci reisinden başka azası, umumi toplantılarda 6 ay için seçilirler.

Madde-8: Umumi ictimalar Ağustos'la Şubat'ta olmak üzere yılda iki defa, reisliğin toplanma gününden evvel on beş gün evvel, kazadaki bütün cemiyet azasına gönderilecek davetiyelerle vuku bulur. "Dilendir-

mezler Ocağı'nın üçte iki yahut cemiyetin kazadaki azasının üçte biri tarafından başkâtipliğe verilecek mazbata üzerine de fevkalade vaki olur." Geçmiş, gelecek altı aylık işler, hesaplar, terakkîler hakkında malumat alınır, görüşülür, karar verilir, seçimler yapılır. Azadan fevkalade bir şakirliği (başarısı) görülenlere mukabele vazifesi de îfâ olunur.

Madde-9: Aza; "Sâîler" ve "Dilendirmezler" adıyla iki koldur. Sâîler; Cemiyete duhuliye olarak en azdan bir çeyrek mecrediye "sâîler sadakası" verip yazılanlar, her nerede olur ise olsun "Müslüman dilenmez, dilendirilmez!" emelini takip etmek, ettirmek vaadinde bulunanlardır. Kazada mukim Bayburt kazalılar bu kısma yazılamazlar. "Dilendirmezler"; nereli olursa olsun cemiyete girerken en azdan bir çeyrek mecrediye "dilendirmezler sadakası", hem girdiğinin ilk ayında hem her senenin martla eylülünde en azdan yarımşar mecrediye "aylar sadakası" verenlerdir. Sadakasını zamanında vermeyen istifasını vermiş sayılır. Cemiyete yine girebilirse de tekrar "dilendirmezler sadakası" verecektir. Koldan kola geçen de en azdan bir çeyrek mecrediye verir. Dilendirmezler, gönüllerinde "kat'i bir merhamet", ruhlarında "Müslüman dilenmez, dilendirilmez!" emelini taşırlar. Kim ki rast geldiğine sadaka vermekten kendisini alamaz; derakeb (hemen) zaafının keffareti olmak, yani acıdığı kimseyi düşkünlükten mutlak surette kurtarmak emeliyle, vazifesiyle hükûmete, yahut cemiyete haber verir. Vermezse ikinci bir keffaret karşısında bulunarak cemiyet sandığına hemen bir yıllık zekâtını, sadakasını yatracaktır.

Madde-10: Cemiyet azası, 7 kişiye kadar inmiş, bunların da reyleri birleşmiş ise fesh edilebilir. Yine o şart ile ki fesh kararını verenler, cemiyetin bütün varını alarak Edirne'ye gidecekler orada ömürlerinin sonuna kadar İslam yoksulları için çalışacaklardır.

Madde-11: Bu nizamname cemiyet azasının kazada mevcut üçte iki rey ile ta'dil edilebilir.

Madde-12: Cemiyetin mührü, nizamnamesi, kendisi hükûmetçe tanınmıştır. 25 Mübarek Ramazan 1331/ 15 Ağustos 1329 (1913)⁷⁰

Kaynakça

- Akay, Hasan. "Vakıf", *İslami Terimler Sözlüğü*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1995.
- Ali Haydar. *Tertîbu's-Sunûf fî Ahkâmî'l-Vukûf*. İstanbul: 1340.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri. *Hariciye Nezareti Tercüme Odası*. HR.TO, 561, 38.
- Bayartan, Mehmet. "Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler". *Osmanlı Bilimi Araştırmaları X/1*, (İstanbul 2008): 157-175.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1993.
- Günay, Hacı Mehmet. "Vakıf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42: 475-479. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Hâtemî, Hüseyin. *Önceki ve Bugünkü Türk Hukukunda Vakıf Kurma Muamelesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1969.
- Kara, Mustafa. *Bireysel ve Toplumsal Açından Kur'an Kıssaları*. Samsun: Üniversite Yayınları, 2018.
- 148 Kara, Mustafa. *Kur'an ve Güzel Ahlâk*. Samsun: Üniversite Yayınları, 2016.
- OMÜİFD Karakoyunlu, Sadri. *Bayburt Tarihi*. Ankara 1990.
- Kazıcı, Ziya. *İslam Müesseseleri Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1991.
- Kazıcı, Ziya. *İslami ve Sosyal Açından Vakıflar*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1985.
- Kazıcı, "Vakıf Medeniyeti", *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*, (İstanbul 2006), 15: 172-174.
- Komisyon. *Kur'an Yolu Meâlî*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Köprülü, M. Fuat. "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü". *Vakıflar Dergisi 2*, (İstanbul: 1974), 1-35.
- Kumbasar, H. Murat. "Bayburt Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti ile İlgili Tarihi Belgenin Tarihi". *I. Ulusal Dilencilik Sempozyumu* (İstanbul, 18-19 Ekim 2008). 1-15. İstanbul: 2008.
- Kumbasar, H. Murat. "Dilencilikle Mücadelede Bayburt Örneği". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 29* (Erzurum 2008): 119-143.
- Kut, Günay - Bayraktar, Nimet. *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1984.
- Kurt, İsmail. "Vakıf Müessesesi XV ve XVI. Asır Vakıfları", *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2003), 501-543.
- Milli Kütüphane. *Eski Eserler Bölümü*, EHT 1978 A 172.
- Miras, Kamil. *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi*. 8, Ankara: 1974.

⁷⁰ Milli Kütüphane, *Eski Eserler Bölümü*, EHT, 1978 A 172.

- Miroğlu, İsmet. "Ferruḥşâd Bey'in Vakfiyesi". *Türk Tarih Kurumu Belgeler* 15/19 (Ankara 1993): 183-205.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn İbn el-Haccâc el-Kuşeyrî. *Sahîh-i Müslim I-III*. İstanbul: 1981.
- Müslüman Dilendirmeler Cemiyeti Derneği Tüzüğü*.
- Okuyan, Abdurrahman. 19. *Yüzyılın Son Çeyreğinde Trabzon -Dini, Sosyal ve Kültürel Hayat-*. Trabzon: Kalem Yayınları, 2013.
- Özger, Yunus. *XIX. Yüzyılda Bayburt (1830-1900)*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2007.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "Vakfiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42: 465-467. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Öztürk, Nazif. *Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 3 İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- Say, Yağmur. "Bir Şart-Bir Dilek Adlı Broşürler ile Bayburt Müslüman Dilendirmeler Cemiyeti Hakkında Bir İnceleme Denemesi". *Belleten* 56 (Ankara: Ağustos 1992), s. 216'dan Ayırbaşım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.
- Şeker, Mehmet. *İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987.
- Taşkesen, Mustafa Özcan. "Osmanlı Döneminde Sosyal Refah Sistemi Olarak Vakıflar", *İş ve Hayat Dergisi*. (Ankara 2017), 5: 57-66.
- Tuş, Muhiddin. "Osmanlılarda Özel Toprak Mülkiyeti ve Vakıf Münasebeti", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (Konya 1999) 5: 181-196.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1970.
- Vehbe Zuhayli. "Vakıf". *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*. X: 243-316. İlmi Müşavir M. Emin Saraç. İstanbul: Risale Yayınları, 1992.
- Yediyıldız, Bahaeddin. "İslam'da Vakıf", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, 14: 19-72. İstanbul: Çağ Yayınları, 1989.
- Yediyıldız, Bahaeddin. "Müessese-Toplum Münasebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi", *Vakıflar Dergisi* 15 (Ankara 1982): 23-53.
- Yediyıldız, Bahaeddin. "Vakıf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42: 479-486. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Yüksel, Hasan. "Vakfiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42: 467-469. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

